

TURISMENS BETYDELSE FÖR UTVECKLING OCH NATURVÅRD I AFRIKA

Emil Uddhammar

Föreningen Svenskt Flyg är en intresseorganisation som kommunicerar idéer, åsikter och kunskap om det kommersiella flyget och flygindustrin i Sverige. Syftet är att öka medvetenheten om flygnäringsens ekonomiska och sociala samhällsnytta så att flygnäringsen ges möjligheter att verka och utvecklas i Sverige. Svensk flygnäring skapar över 80 000 jobb i Sverige plus ytterligare 100 000 jobb inom turistnäringen och bidrar årligen med 53 miljarder till svensk BNP.

Innehållsförteckning

Executive summary.....	4
Turism i Afrika.....	5
En av världens mest betydelsefulla näringar – inte minst i Afrika.....	5
Naturturism och ekoturism.....	11
Tre exempel på ekoturism.....	12
<i>Zambia – lokal medverkan med blandat resultat.....</i>	12
<i>Kenya – utökat naturskydd genom ekoturism.....</i>	13
<i>Uganda och Rwanda – bergsgorillorna tjänar in till sin egen säkerhet.....</i>	16
Att göra skillnad.....	18
Appendix.....	19
A1. <i>Värdet av turism i samtliga länder söder om Sahara.....</i>	19
A2. <i>Den relativa betydelsen av turism i Afrika söder om Sahara 2011.....</i>	20
A3. <i>Förändring i procent av turismens betydelse för respektive lands BNP 1988-2011.....</i>	21
A4. <i>Analys av turistekonomins betydelse för utveckling respektive politiska rättigheter.....</i>	22
Referenser.....	25

Denna rapport är författad av Emil Uddhammar, professor i statsvetenskap, verksam vid Uppsala Universitet och grundare av Mitt Afrika resor och konsult AB.

Executive summary

Turismen är en av världens största näringar, men samtidigt en av de minst omtalade. 98 miljoner människor har sin direkta försörjning av denna sektor i världen – det är 6 gånger fler än alla de som arbetar inom biltillverkningen. Inräknar man de kringverksamheter som turismen ger upphov till, uppgår den till 9,1 procent av världens BNP eller 6 400 miljarder dollar.

Turismens värde för Afrika söder om Sahara har mer än fördubblats de senaste 15 åren. Antalet ankommande resenärer har ökat med 5,8 procent per år de senaste fyra åren.

För fyra länder i regionen bidrar turismen med mer än 20 procent av bruttonationalprodukten, för 10 länder bidrar den med mellan 10 och 20 procent, och för 17 länder med mellan 5 och 10 procent.

I Afrika söder om Sahara genereras mer än 6 miljoner arbetstillfällen inom turistsektorn. Då varje anställd oftast försörjer en hel familj, stöds 5,6 miljoner människor i Tanzania genom turismen, 3,7 miljoner i Sydafrika, 3,4 miljoner i Kenya, 2,6 miljoner i Moçambique och 2,2 miljoner i Uganda.

Enbart flygsektorn genererar i Kenya 280 miljoner USD eller 1,1 procent av landets BNP, och i Sydafrika 6 miljarder USD eller 2,1 procent av landets BNP. I Kenya genererar flyget som direkt effekt 30 000 arbetstillfällen, och i Sydafrika 172 000 arbetstillfällen.

Turism som andel av BNP har enligt vår analys en signifikant och tydlig betydelse för mänsklig utveckling och politiska rättigheter i Afrika söder om Sahara, och står sig väl jämte traditionella förklaringsfaktorer. Här tolkas detta som en indirekt, långsiktig effekt av turismens "soft power".

Ekoturism syftar till att skydda natur- och kulturvärden, samt att involvera lokalbefolkningen i dess planering, genomförande och resultat. Genom att ge naturen ett konkret, ekonomiskt värde, minskar risken att skyddsvärda områden exploateras för andra ändamål.

Tre exempel på ekoturism lyfts fram här:

- Zambia, där ett offentligt program för att involvera lokalbefolkningen gav 46% högre levnadsstandard jämfört med kontrollgruppen i det bäst skötta området. Dock hade programmen inte samma effekt i andra, mindre välskötta områden. Det understryker, att kvalitén på naturvårdande institutioner – offentliga som privata – är avgörande.
- Kenya, där privata naturvårdsområden skapats vid Masai Mara och Amboseli, med ett stort antal lokala massajfamiljer som aktiva partners och markägare. Mellan 26 och 33 procent extra yta omfattas på så vis av naturskydd i dessa ekosystem. Mer än 500 000 USD tillförs årligen lokala markägare och anställda genom hyror, löner och övernattningsavgifter från inkommande turism.
- Uganda med Bwindi nationalpark och Virungaberget i Rwanda. I dessa områden har de synnerligen hotade bergsgorillornas antal fördubblats de senaste 25 åren, till ca 780 individer. Internationell forskning framhåller, att detta är en direkt effekt av ekoturismen. Uganda och Rwanda kan inkassera mellan 70 och 90 miljoner kronor vardera per år, enbart för licenser till gorillavandringar.

Internationell turism är en av de mest effektiva mekanismerna bakom utveckling och naturvård i Afrika. För att ekoturism skall fungera bra, krävs väl utformade institutioner i såväl offentlig som privat sektor.

Turism i Afrika

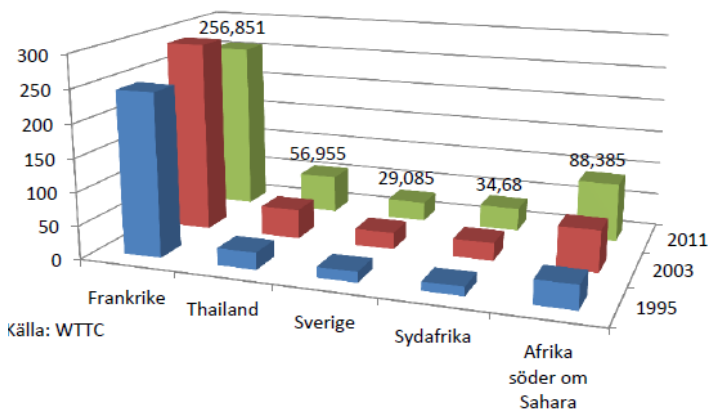
Den här rapporten handlar om turism – om vad vi gör när vi är lediga och reser – och vad det betyder för utveckling, samhälle och natur i Afrika.

En av världens mest betydelsefulla näringar – inte minst i Afrika

Turism – att resa på semester till ett annat land – är en av världens mest betydelsefulla näringar. Samtidigt är den kanske den mest underskattade. Måhända är det för att turism äger rum på vår fritid – det är ju inte arbete, utan semester – som denna sektor av ekonomin är ganska okänd. Kanske tas den som näringsgren inte riktigt på allvar, i ett land som Sverige, arbetslinjens land. Men det är ett stort misstag.

98 miljoner människor har sin direkta försörjning genom turistnäringen runt om i världen. Det är 6 gånger fler än de som arbetar inom biltillverkning, 5 gånger fler än de som arbetar inom kemisk industri och 4 gånger fler än de som arbetar inom gruvnäringen. Turismens direkta andel av hela världens BNP beräknas till 2,8 procent, vilket innebär att den omsätter 1 973 miljarder dollar. Räkningar med kringverksamheter som genereras av turismen, som livsmedelsproduktion, distribution, transporter, byggverksamhet mm, beräknas det samlade värdet till ca 9,1 procent av världens BNP eller 6 400 miljarder dollar för 2011.

Fig 1. Värdet av inkommande turism 1995-2011.
Total effekt för BNP i miljarder USD

I figur 1 ser vi att den totala effekten av turismen för världens största turistland, Frankrike, minskat något under senare år. Ett av de mest populära turistmålen i Asien under de senaste decennierna är Thailand, och det ekonomiska värdet av turismen där har ökat successivt under de senaste 15 åren. Sverige är ett litet turistland i jämförelse – värdet av turismen är endast drygt hälften av Thailands – men ändå nästa lika stort som Afrikas största turistland Sydafrika. Den ekonomiska betydelsen av turismen i Afrika söder om Sahara har mer än fördubblats de senaste femton åren.

1. WTTC "Benchmarking Travel & Tourism" (<http://www.wttc.org/research/benchmarking-travel-tourism/>) hämtad 2012-05-05

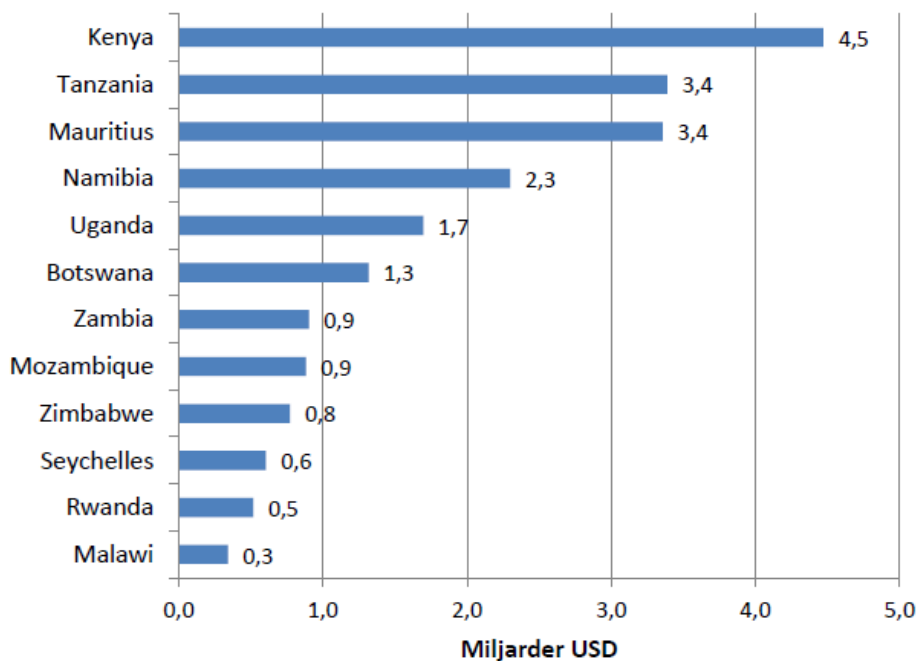
Detsamma har skett i Sverige. I Afrika söder om Sahara har antalet inkommande resenärer ökat med i genomsnitt 5,8 procent per år de senaste fyra åren.²

Under 2011 gjordes ungefär 225 000 resor (direkt samt transfer) till Afrika från Stockholm, Göteborg och Malmö. Av dessa gjordes ca 190 000 resor av svenskar. 40 procent reste med charter och 60 procent reste med reguljärflyg. Strax under 20 procent var affärsresor. Över 95 procent av de svenska resenärerna stannade i Afrika längre än sex nätter.³

Här ligger vårt fokus på Afrika, och det vi särskilt skall utreda är vad turism från andra länder betyder för utveckling och naturvård i länderna söder om Sahara.

Ser vi till det samlade värdet av turismen i absoluta tal för ett antal länder i östra och södra Afrika finner vi att Sydafrika genererar 35 miljarder USD i denna sektor, vilket är i en klass för sig i regionen. Därefter kommer (fig 2) Kenya med 4,5 miljarder, Tanzania där turismen bidrar med 3,4 miljarder och Mauritius med 3,4 miljarder. De följs av Namibia, Uganda och Botswana.⁴ För en fullständig bild av turismens direkta och indirekta värde i samtliga länder söder om Afrika, se appendix A1.

Fig 2. Turismens totala värde i miljarder USD för vissa länder i östra och södra Afrika 2011

Exklusive Sydafrika 34,7 mdr USD. Jfr Sverige 29,1 mdr USD

Källa: WTTC

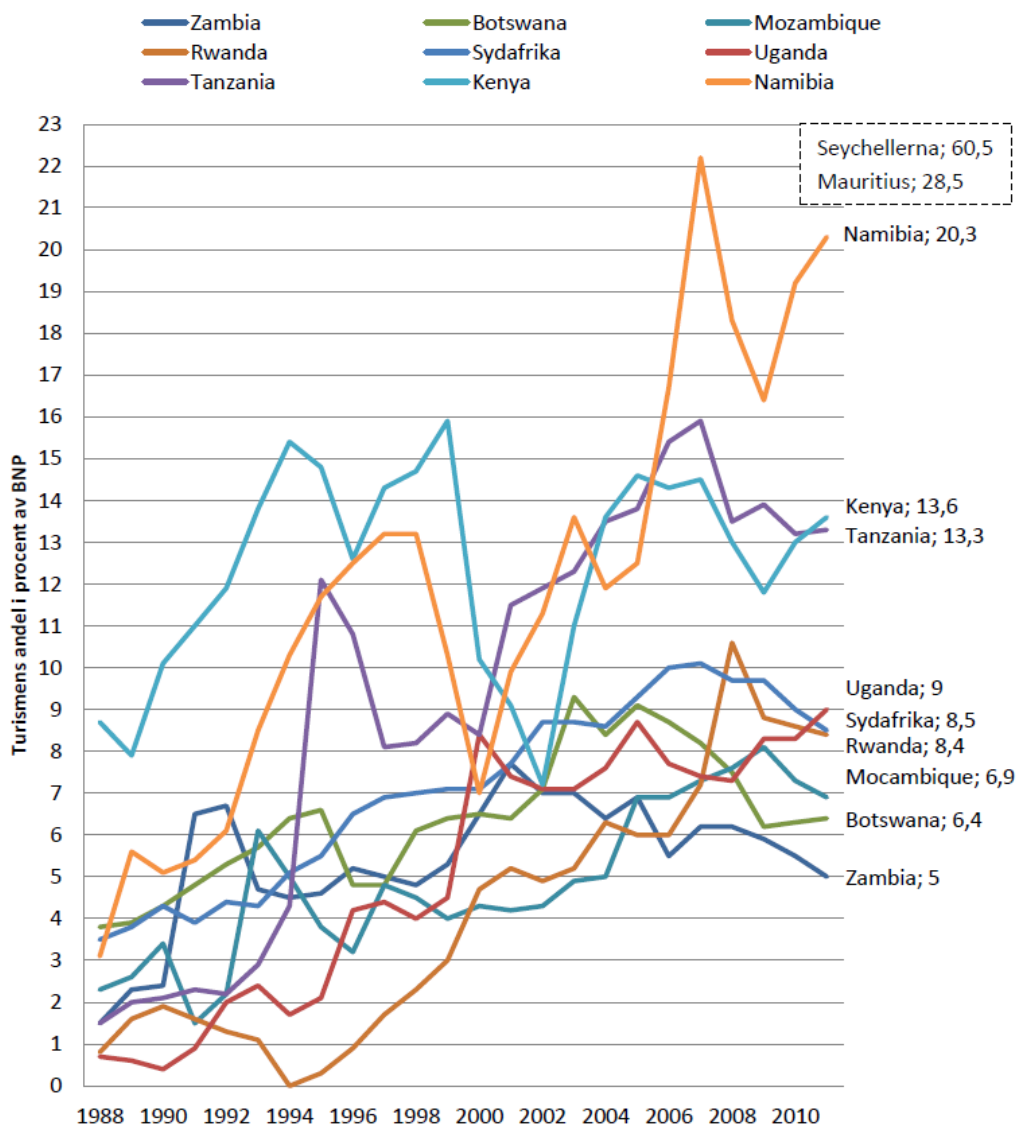
2. "World Tourism Barometer" United Nations World Tourism Organization, No 3, 2012, s 3.

3. Swedavia

4. För en komplett lista över den direkta och indirekta turismens betydelse för samtliga länder söder om Sahara, se appendix A1

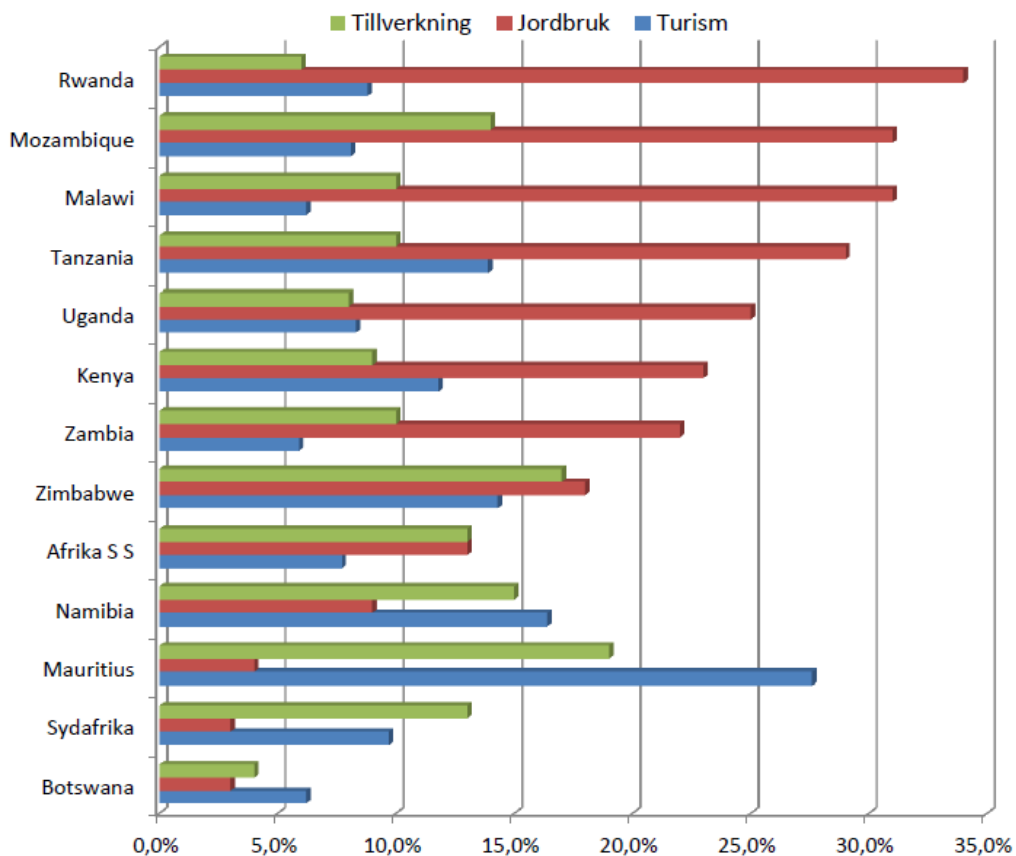
Hur stor är då turistsektorn i förhållande till ekonomin som helhet? I figur 3 ser vi, att i de små örikena Seychellerna och Mauritius spelar turismen en mycket stor roll: 60,5 respektive 28,5 procent av dessa länders BNP härrör sig från denna sektor. Därefter kommer Namibia med 20,3 procent, Kenya med 13,6 och Tanzania, där turismen står för 13,3 procent av BNP. Vi ser också att turismens betydelse har ökat kraftigt i hela regionen. I Uganda och Rwanda har betydelsen för BNP tiofaldigats sedan 1988, och i Namibia, Tanzania och Malawi mer än femfaldigats i betydelse (se Appendix, A3). I länder som Zambia och Botswana är turismen betydelsefull, men där finns också stora mineraltillgångar som utvinns framgångsrikt.

Fig 3. Turismens relativa betydelse för den totala ekonomin i vissa länder i östra och södra Afrika 1988-2011

I figur 4 ser vi att den relativa betydelsen av turism i jämförelse med andra näringar i regionen inte på något sätt är negligerbar. I Namibia, Mauritius och Botswana är turismen större än både jordbruk och tillverkning, och i Rwanda, Tanzania och Kenya är den större än tillverkningsindustrin. Vi ser också – om vi undantar Botswana och Sydafrika, som båda har stora inkomster från råvaror och råvaruförädling – att det finns ett omvänt proportionellt förhållande mellan en stor jordbrukssektor och turistsektorn. Ju större turistsektor, desto mindre jordbrukssektor. Man kan misstänka att detta i praktiken betyder, att turistsektorn bidrar till att diversifiera och modernisera ekonomin.

Fig 4. Vissa ekonomiska sektors betydelse för BNP i södra och östra Afrika. Fallande efter jordbrukssektorns storlek. Procent av BNP, 2009.

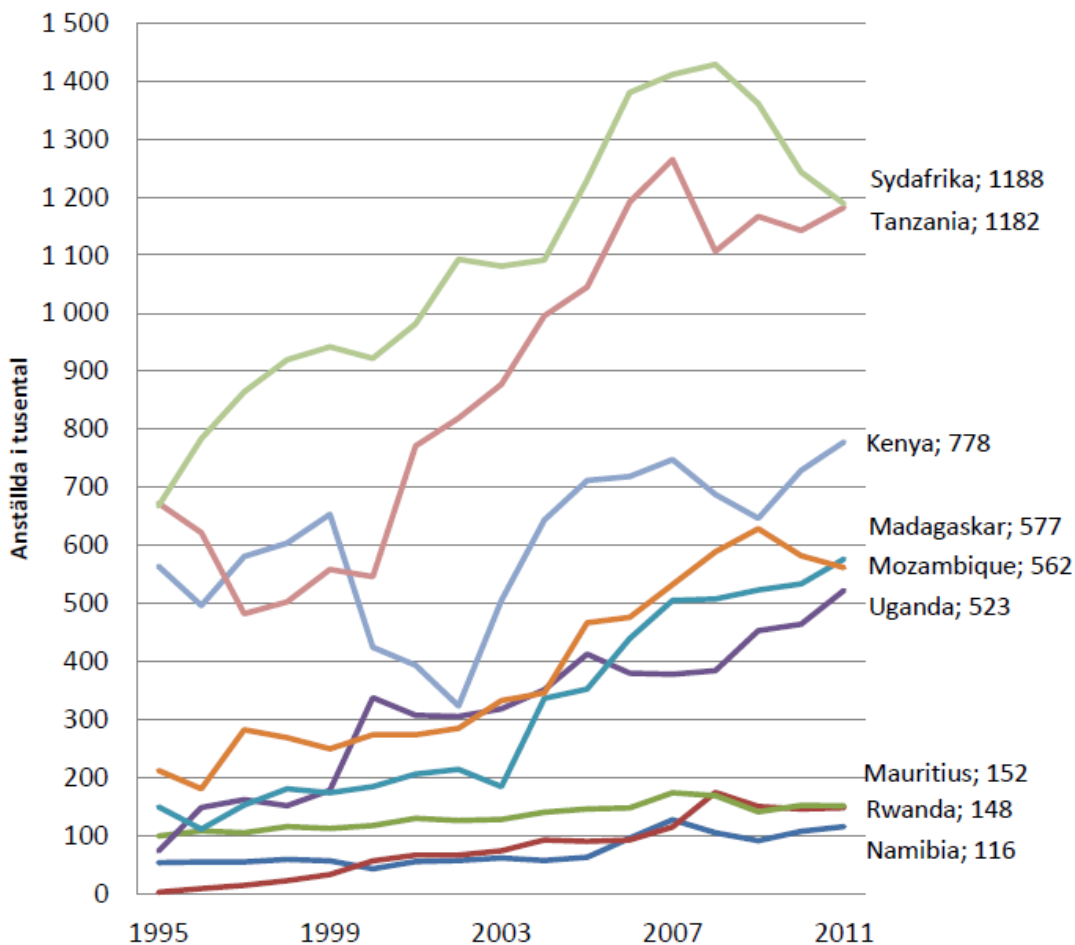
Källa: WTTC, World Bank Development indicators (2011)

Också om vi ser i vad utsträckning turismen bidragit till att skapa arbetstillfällen i regionen (figur 5) ser vi en mycket stark tillväxt. I Sydafrika genererades 1,2 miljoner arbetstillfällen via turism år 2011, lika många i Tanzania, 778 000 i Kenya, 562 000 i Moçambique och 523 000 i Uganda. För hela regionen har antalet anställda som total effekt av den inkommande turismen fördubblats under de senaste 15 åren, från 3 till 6 miljoner.⁵

5. Källa: WTTC

Fig 5. Antal anställda som total effekt av inkommande turism 1995-2011 i vissa länder i södra och östra Afrika *

*) Ej i diagrammet: Seychellerna 24 t, Botswana 43 t, Zambia 60 t och Zimbabwe 92 t.

Källa: WTTC

Då varje anställd i Tanzania försörjer i genomsnitt 4,9 personer, bidrar turistnäringen till att 5,6 miljoner människor får sin utkomst därifrån.⁶ Motsvarande siffra för Sydafrika är 3,7 miljoner, Kenya 3,4 miljoner, Moçambique 2,6 miljoner och Uganda 2,2 miljoner. Vi ser att turistsektorn är en högst betydande näringskälla för en stor del av befolkningen i ett antal länder i Afrika söder om Sahara.

6. Världsbanken, World Development Indicators, 2011, tab 3.12, anger hushållets genomsnittliga storlek för respektive land. Denna siffra multiplicerad med antalet anställda inom turistsektorn ger en uppskattad siffra för antal försörjda inom sektorn i respektive land.

Enbart flygsektorn genererar i Kenya 280 miljoner USD eller 1,1 procent av landets BNP, och i Sydafrika 6 miljarder USD eller 2,1 procent av landets BNP. I Kenya skapar flyget direkt effekt 30 000 arbetstillfällen, och i Sydafrika 172 000 arbetstillfällen.⁷

Vi talade ovan om att turism som näringsgren bidrar till att modernisera och diversifiera ekonomin. Faktum är att turism mätt som andel av respektive lands BNP är en tydlig bidragande faktor bakom politiska rättigheter i Afrika söder om Sahara. Vid en kontroll av olika faktorer (se Appendix A4) som den samhällsvetenskapliga forskningen normalt förknippar med demokratisering – eller frånvaro av sådan – framträder turistsektorns andel av BNP som en signifikant och väsentlig faktor till stöd för politiska rättigheter, efter frånvaro av korruption, som är den starkaste faktorn.

Inkommande turism bidrar också till utveckling i Afrika söder om Sahara lika mycket eller mer än andra faktorer som urbanisering, korruption eller grad av konflikt. Statistiskt sett betyder en procentvis större andel turism av BNP en procentenhet högre utvecklingsnivå mätt som Human development index, HDI (se Appendix A4, tabell A 4.4.).

Dessa samband måste naturligtvis tolkas med viss försiktighet, och i sina sammanhang. De kausala påverkansvägarna är inte helt kända. Det är inte så att om fler turister ett år reser till ett land, så blir det automatiskt mer demokrati där. Däremot kan det mycket väl vara så, att en förutsättning för ökad turism är att landet fungerar väl och har goda institutioner. Det gör landet långsiktigt mycket mer attraktivt som turistmål, än om det förekommer våld, konflikter och diktatur. På så sätt hänger bra institutioner – och till dem räknar vi såväl demokrati som politiska rättigheter – logiskt samman med ökad turism.

Att ökad turism kan hänga samman med ett bredare utvecklingsbegrepp som HDI, alltså bättre ekonomi, utbildning och hälsovård, är inte heller så långsökt. Av samma skäl som ovan nämnts behövs god infrastruktur i fysisk och teknologisk mening för att ett land skall vara attraktivt som turistmål. Det är ingen slump att Sydafrika och inte Kongo Kinshasa är kontinentens mest populära turistdestination. Men ökad turism bidrar också – som vi sett ovan – genom arbetstillfällen och på flera andra sätt till att öka det ekonomiska välbefindandet.

Därmed är det dags att övergå till att närmare syna turismens betydelse för naturvården.

---

7. Oxford Economics. "Kenya Country Report". "South Africa Country Report".

Naturturism och ekoturism

Hur stor del av turismen går till naturturism och ekoturism, och vad betyder den för naturvården? I länder som Botswana, Tanzania och Kenya besöker den övervägande andelen av fritidsturisterna någon nationalpark eller något privat reservat.

År 2010 hade Botswana 2,1 miljoner inkommande turister, och av dem var 19 procent eller 391 000 fritidsturister. Tre fjärdedelar av dem besökte Chobe nationalpark i norr, en tredjedel Moremi nationalpark, och lika stor andel Okavangodeltat.

Av de ca 800 000 turister som besökte Uganda 2009, kom 50 procent för att besöka släktingar och vänner, 21 procent kom för affärer och 16 procent kom för vila och rekreation. 61 000 utländska turister besökte någon av landets nationalparker.

Av de 670 000 ankommande turisterna till Zambia 2005 var 31 procent fritidsturister, och av dem besökte fyra femtedelar eller 170 000 någon av nationalparkerna.

Om denna turism kan man i första hand säga att den bidrar till arbetstillfällen, men också att den i stor utsträckning ger skyddad natur ett ekonomiskt värde. På så sätt minskar risken att värdefull natur exploateras för andra ändamål.

En förutsättning för att naturturism skall fungera till stöd för naturvård är dock att de institutioner som står för naturskydd – såsom Tanzania National Parks Authority, Kenya Wildlife Service och olika privata aktörer – verkligen fungerar i linje med naturvårdens mål. Många stater i Afrika söder om Sahara fungerar dåligt, och gäller detsamma inte sällan för de myndigheter som verkar inom dem. Ofta är det privata entreprenörer som medverkar i de exempel som fungerar bättre. Här skall vi lyfta fram tre exempel på ekoturism – alltså småskalig turism i samarbete med lokalbefolkningen – där naturvården står i fokus.

Ekoturism har definierats litet olika. En deklaration som antogs 2002 efter en konferens i Quebec med FN-organet World Tourism Organisation, fastslog några punkter.⁸ Ekoturism bör

- Skydda lokala natur- och kulturvården
- Involvera lokalbefolkningen i planering och genomförande av verksamheten
- I så stor utsträckning som möjligt använda miljövänliga processer och produkter i sin verksamhet
- Verka i liten skala

Inte minst viktigt är att ekoturismen bidrar till att ge skyddad natur ett ekonomiskt värde, så att risken för exploatering för andra ändamål minskar. Ekoturism kan därför vara ett väsentligt komplement till statliga nationalparker och reservat.

---

8. World Tourism Organisation, Sustainable Development of Ecotourism, International Year of Ecotourism 2002 organized by UNEP and WTO, 1-26 April 2002. "Final report", 2003-06-26

Tre exempel på ekoturism

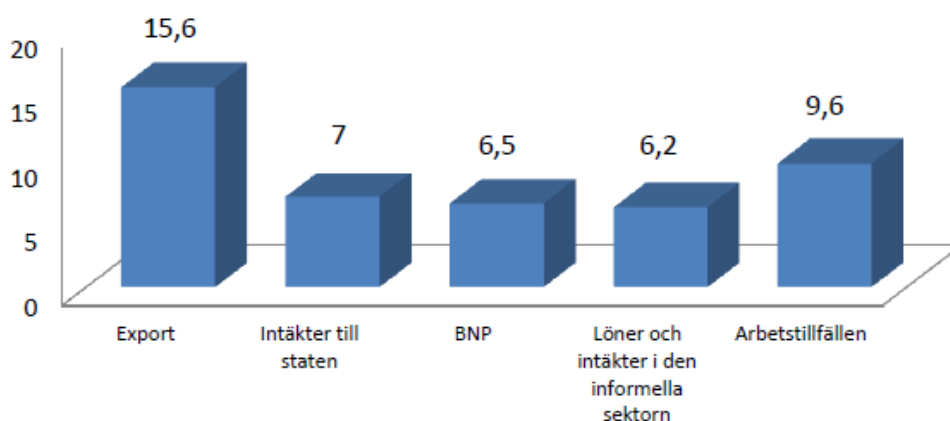
Zambia – lokal medverkan med blandat resultat

En vetenskaplig studie av turism till Zambia utfördes av Världsbanken i november och december 2005, med ett systematiskt urval om sammanlagt 1 578 personer.⁹ Av den andel som var naturturister – 81 procent – var 90 procent nöjda eller mycket nöjda med sin vistelse. Den summa som varje naturturist spenderade inom Zambia under sin vistelse beräknades till ca 1 100 USD. Flertalet naturturister besöker Victoriafallen under två eller tre dagar, medan andra reser till nationalparker inne i landet och spenderar mellan en och två veckor där. I genomsnitt spenderade naturturister sju dagar i landet.

Zambia har en rik och varierad natur, med savannområden invid Zambesifloden och dess biflod Luangwa. Här finns flodhäst, krokodil, elefant, många arter av antiloper, giraff, afrikansk buffel och de stora katterna lejon, leopard och gepard. Den sällsynta afrikanska vildhunden finns i livskraftiga bestånd. Miljontals fruktätande flygande hundar migrerar till centrala Zambia varje år i ett stort skådespel, och fågellivet är mycket rikt med bland annat häckande sydlig karmibiätare och i träskmarkerna den sällsynta träskonäbben.

Då naturturismen involverar en rad olika sektorer – transport, hotell och restaurang, lantbruk, finansiella tjänster, försäkring, textilier och annan tillverkning mm – beräknas multiplikatoreffekten för varje turist till 2,1. Det totala bidraget till BNP per turist var därmed 2 300 USD, vilket med 176 000 naturturister år 2006 summerade till 6,5 procent av landets BNP. I figur 6 ser vi naturturismens beräknade bidrag till olika sektorer av Zambias ekonomi 2006.

Fig 6. Naturturismens andel av olika sektorer av Zambias ekonomi 2006 (procent)

Källa: World Bank, 2007

9. "Zambia. Economic and Poverty impact of nature based tourism." World Bank. December 2007. Report no 43373-ZM, s 27-28

En annan fråga är *i vilken utsträckning naturturismen bidrar till den lokala ekonomin* för människor i närheten av nationalparker och privata reservat. Det är väsentligt att turismen dels kan bidra till välbefindandet där, och dels ger naturen ett monetärt värde, vilket minskar risken att den exploateras för andra ändamål.

I den aktuella studien av naturturismen i Zambia utgick man från ett antal områden i närheten av naturreservat som avsatts för att involvera lokalbefolkningen i den ekonomi som uppstår kring naturturism och jaktturism i Zambia, så kallade Game Management Areas (GMA). En survey genomfördes i augusti och september 2006 med 2 649 hushåll i områdena intill naturreservat runt om i landet, dels i GMA-områden och dels i kontrollområden i närheten, som inte var involverade i GMA.¹⁰

Det visade sig att i några områden med GMA, särskilt South Luangwa, var hushållens välbefindande högre än kontrollgruppens, medan i de flesta områden med GMA var det ingen skillnad mellan de som bodde där och kontrollgruppen. I Zambia som helhet hade hushållen på landsbygden en levnadsnivå motsvarande 1 200 000 Zambiska Kwacha (ZMK) i inkomst per år (ca 314 USD), medan hushåll runt nationalparker i allmänhet endast hade motsvarande 830 000 ZMK (ca 217 USD). Vid nationalparken South Luangwa hade de hushåll som var med i GMA motsvarande 1 180 000 ZMK i inkomst per år i genomsnitt, medan kontrollgruppen hade 810 000 ZMK per år. De som omfattades av GMA vid South Luangwa hade alltså i genomsnitt 46 procent högre levnadsstandard, än kontrollgruppen.

I rapporten framgår att den institutionella kvalitén är avgörande för att denna typ av inkluderande program för lokalbefolkningen skall fungera. I South Luangwa hade man haft GMA i över 20 år när studien gjordes, och Luangwa är även det populäraste resmålet bland naturturister, förutom Victoriafallen. Man hade alltså haft lång tid på sig att justera programmets funktion och olika delar. Studier i Tanzania och Kenya pekar åt samma håll. Offentliga program, som avser att involvera lokalbefolkningen i den ekonomi som uppstår kring naturvårdsområden, fungerar inte alltid som det var tänkt. Ofta anförda orsaker är bristande administration, bristande kontroll och korruption.

Vårt nästa exempel visar hur den institutionella kvalitén inom naturvården kan utvecklas inom den privata sektorn.

Kenya – utökat naturskydd genom ekoturism

Kännetecknande för utvecklingen runt naturreservatet Masai Mara – men också delvis nationalparken Amboseli – i södra Kenya under senare år, har varit etablerandet av privata naturreservat invid de "officiella" parkerna. Runt Masai Mara har på så sätt ytterligare 26 procent landyta inkorporerats i den areal som omfattas av naturskydd, och vid Amboseli drygt 14 procent.

Denna expansion av naturvården har helt och hållet skett genom initiativ från entreprenörer som länge varit engagerade inom ekoturism och de lokala markägarna, massajerna. Massajerna har kvarstått som markägare och aktiva partners i dessa projekt. Den egentlige initiativtagaren är Jake Grieves-Cook, engelskättad kenyan, naturvän och entreprenör som varit ordförande för Kenya Tourist Board och initiativtagare till Eco Tourism Society of Kenya. Redan 1997 tog Grieves Cook initiativet till ett privat reservat vid Eselenkeifloden ca 12 km från Amboseli. Området ingår i det vidare ekosystem som omger Amboseli med torr busksavann och spridda akacior, ca 900 meter över havet.

---

10. 2 649 hushåll intervjuades, varav hälften i kontrollområdena utanför GMA. "Zambia. Economic and Poverty impact of nature based tourism." World Bank. December 2007. Report no 43373-ZM, s 42

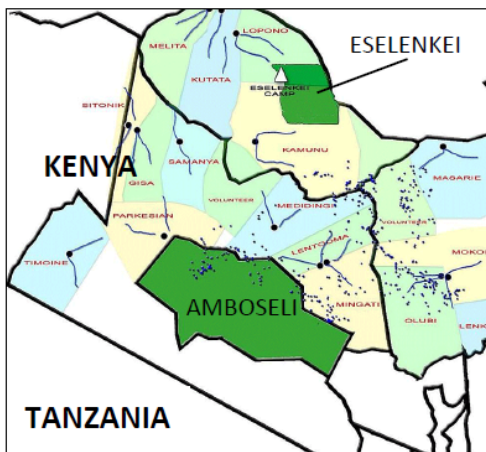

Fig 7. Eselenkei privata reservat vid Amboseli

Typiska däggdjur är giraff, unika gaseller som giraffantilop – endemisk för Östafrika – gnu, zebra, afrikansk buffel, elefant och de stora kattdjuren lejon, gepard och leopard samt ett mycket rikt och varierat fågelliv.

Ett avtal slöts med den "gruppranch" som ägde marken, vilket innebar att 5 300 hektar avsattes för de vilda djuren och för ekoturism. En "gruppranch" var ett ägandesystem som skapades under den brittiska tiden, och där en hel klan fick äganderätt till ett stort område. I praktiken styrdes markanvändningen av de äldre (äldre massajmän); enskilda hade väldigt litet att säga till om. För detta avtal betalade Grieves-Cooks företag hyra för marken till gruppranchen, och dessutom har ett antal massajer

varit anställda som vakter, guider och servicepersonal vid camperna. Massajerna förband sig att inte ta in boskapen på området. Vid svår torka och brist på bete hade dock massajerna enligt avtalet rätt att ta in sin boskap på vissa delar av området. Ett nytt vattenhål till massajernas boskap borrades utanför reservatet. Avtalet har, efter förhandlingar, förnyats med regelbundna mellanrum. Eselenkeireservatet utökar området under naturskydd vid Amboseli med drygt 33 procent.

Typiskt för de privata reservaten är att de endast tillåter få turistcamper – som måste vara av typen tältcamp med få fasta installationer – så att de blir en fristad, utan mycket störningar, både för de vilda djuren och för de besökande människorna.

I Masai Mara i sydvästra Kenya slöts avtal på lite annorlunda sätt. De stora "grupprancherna" har delats upp till mindre markområden, med lagfarter för enskilda familjer. Grieves-Cook tog då initiativ till två olika reservat alldeles intill Masai Mara och i samma ekosystem, där sammanlagt 12 500 hektar avsattes i två olika privata reservat, Olare Orok och Ol Kinyei. Det förutsatte individuella avtal med flera hundra markägare. De får en månatlig hyra insatt på ett bankkonto och dessutom intäkter från avgifter för varje övernattnings som de besökande turisterna betalar. Också här är markägarna och deras familjer i hög utsträckning anställda inom reservaten som guider, servicepersonal och vakter. I dag arbetar över 100 personer inom dessa reservat, och mer än 500 massajfamiljer har på så sätt sin försörjning genom denna privata ekoturism. Det genomsnittliga årliga inflödet till dessa familjer per år i Amboseli och Masai Mara genom de privata reservaten är ca 1 000 USD per år och familj.

Det finns inga staket runt de privata reservaten vid Masai Mara och Amboseli, och de som besökt dessa områden kan intyga, att djurlivet och ekosystemen verkligen frodas. Antalet stora kattdjur som lejon, leopard och gepard är relativt stort inom reservaten, vilket orsakas av en mycket god tillgång på bytesdjur i form av antiloper, bufflar, flodhästar och annat vilt. När de vilda djuren upptäcker att boskapen och boskapsskötarna inte är där, kommer de naturligt tillbaka till sina områden.

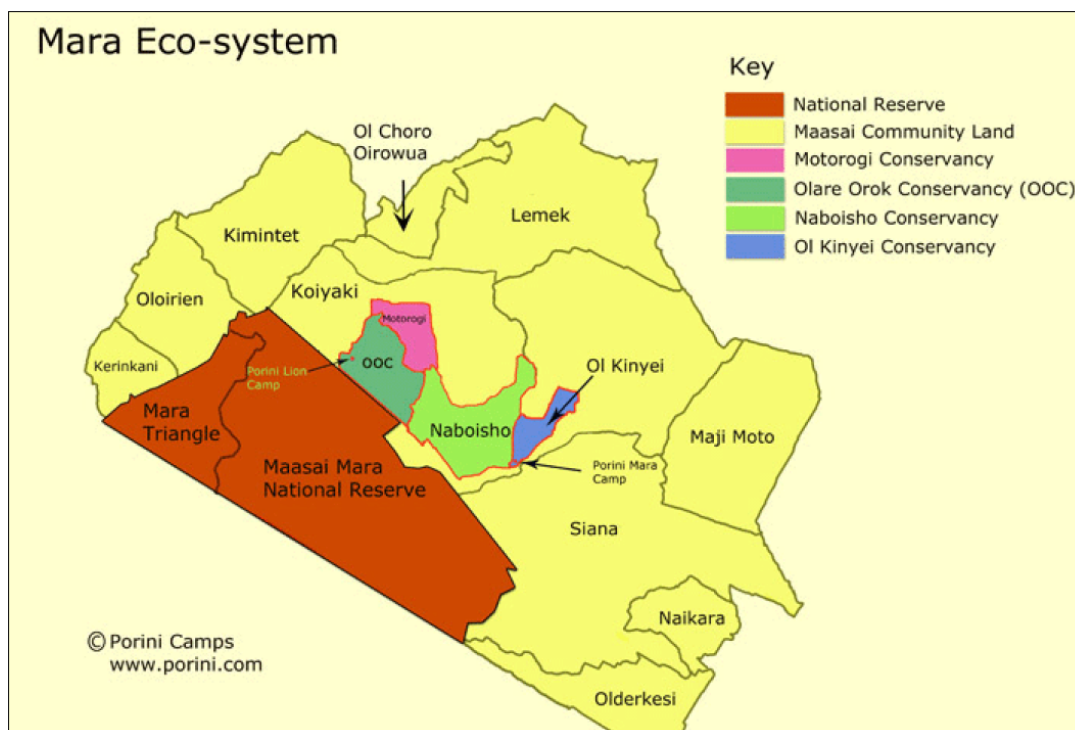

Fig 8. Fyra privata reservat har skapats invid Masai Mara, i samverkan med ett antal massajfamiljer som hyr ut sin mark.

På dessa reservat är antalet turistbäddar starkt begränsat. Övernattning får enbart ske i vissa ekoanpassade tältcamper, som gör minimalt avtryck i miljön. Avfall transporteras bort eller komposteras, och vattenanvändningen minimeras. Förnyelsebara energikällor som solpaneler används så långt som möjligt. Det är en exklusiv och samtidigt mycket naturnära upplevelse att besöka dessa reservat.

Två liknande reservat, Naboisho, om 21 000 hektar, och Motorogi om 4 900 hektar, har senare tillskapats på motsvarande sätt vid Masai Mara (se karta ovan). Tillsammans med de ovan nämnda reservaten innebär det att 26 procent extra markyta i Masai Maras ekosystem har lagts under naturvård. Det är av stor vikt, då mark bortanför Aitong, som endast ligger ca 30 km från Masai Maras gräns, har hyrts ut till farmare som odlar vete och majs. Den typen av markanvändning orsakar naturligtvis stora konflikter mellan människor och vilda djur.

Dessa initiativ har varit en stor framgång, och representerar "state of the art" inom ekoturism i östra och södra Afrika.

- Konceptet att hyra marken i stället för att köpa den minimerar risken för framtida markkonflikter
- De lokalt förankrade familjer som hyr ut marken som markägare får ett egenintresse i att områdena skall fortsätta vara livskraftiga, naturliga ekosystem som utgör attraktiva besöksmål för inkommande turister
- Intäkter från övernattning, transport, guidetjänster och annan service går till lokalt förankrade familjer

- Ca 500 000 USD går årligen till de lokala samhällena i form av hyror, övernattningsavgifter, löner och andra projekt i Oalre Orok och Ol Kinyei i Masai Mara och Eselenkei i Amboseli.
- Strikta regler för maximalt antal besökare bidrar till att minska överexploatering och till att såväl vilda djur som besökare inom reservaten får en fridsam och ostörd upplevelse
- Skyddet av två av världens mest kända och värderade ekosystem har ökat med 26 respektive 14 procent.

Som tredje exempel kommer tar vi upp ett ekoturismprojekt som varit helt avgörande för bevarandet av en starkt utrotningshotad art, och nära släkting till oss: bergsgorillan.

Uganda och Rwanda – bergsgorillorna tjänar in till sin egen säkerhet

Den östliga bergsgorillan (*Gorilla beringei beringei*) har två mycket begränsade utbredningsområden: dels i det dimhöljda Virungamassivet, som ligger i östra Kongo, norra Rwanda och sydvästra Uganda, dels i ett närliggande område i södra Uganda, Bwindi. För 30 år sedan fanns totalt ca 300 bergsgorillor, idag har de ökat till ca 780 individer.¹¹ Gorillorna lever huvudsakligen i fyra skyddade områden: Bwindi National Park i Uganda, och de tre angränsande parkerna vid Virungamassivet: Mgahinga Gorilla National Park i Uganda, Volcanoes National Park i Rwanda och Virunga National Park i Kongo Kinshasa.

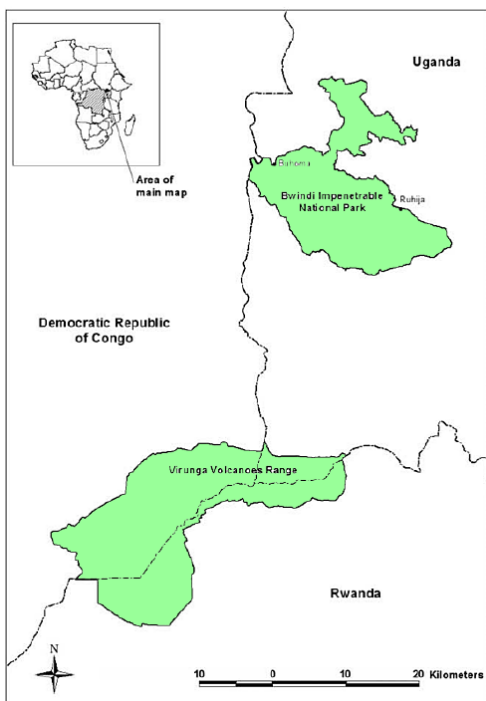

Fig 9. Bergsgorillorna lever där Kongo, Rwanda och Uganda möts. Ur Robbins et al 2009

Dessa områden har varit synnerligen utsatta för störningar, genom att guerillagrupper (att skilja från gorillagrupper) från alla tre länderna från tid till annan under de senaste 30 åren ofta tagit sin tillflykt till bergen, och gärna till nationalparker som ligger avlägset och skyddat. Ett stort antal internationella organisationer är engagerade för att skydda gorillorna, som Världsnaturfonden, IUCN och African Wildlife Foundation. Forskare som Dian Fossey har gjort gorillorna världsberömda och kämpat för deras överlevnad.

Det som tycks ha fällt avgörandet i detta fall är dock ekoturismen. Studier visar, att få djur i Afrika under de senaste 25 åren varit så övervakade som de östliga bergsgorillorna. Varje dag vandrar ett antal turister med guider upp till gorillorna. Ett antal gorillagrupper är tillvanda till besökande människor. Studier visar att skyddet av dessa gorillor är högt, och att nativiteten är högre (3-4%) hos de grupper som övervakas och besöks av turister, jämfört med de "helt vilda" grupperna (1%).¹² Två erkända gorillaforskare vid Max Planckinstituten, Martha och Andrew Robbins, skriver i samma rapport att de "erkänner den vitala roll som turismens spelar för bevarandet av bergsgorillorna,

11. "Mountain gorilla numbers increase". BBC news website, 2010-12-07 (http://news.bbc.co.uk/earth/hi/earth_news/news-id_9265000/9265917.stm)

12. Gray & Kalpers 2005, Robbins, Gray, Kagoda & Robbins 2009, s 2893

genom att den i praktiken finansierar de anställda i nationalparkerna och ger lokalbefolkningen ekonomiska incitament för att bevara gorillorna.”¹³

Det är idag lång kö för att få gorillatillstånd. Från den 1 juli 2012 kommer varje gorillavandring att kosta 750 USD per person, efter att ha kostat 250-500 USD tidigare år. Gorillorna i Uganda kan då bidra med 92 miljoner kr i intäkter till Uganda Wildlife Authority per år, och de i Rwanda ca 77 miljoner kr per år, bara i licenser. Dessa avgifter går huvudsakligen till centralregeringarnas naturvårdsmyndigheter, men delar av dem bekostar löner för parkvakter och administration av parkerna. Dessutom tillkommer – som alltid med turism – intäkter och arbetstillfällen lokalt, i form av hotell, guider, vakter, restaurangpersonal, livsmedel, transporter, byggnation, service och underhåll med mera. Det bör vara uppenbart för såväl myndigheter som parkanställda och lokalbefolkning, att de långsiktiga intäkterna från levande, vilda och väl skyddade bergsgorillor vida överstiger den korvariga vinst som tjuvskytte skulle inbringa.

Sammantaget förklarar detta varför bergsgorillorna, trots att de lever i en av de mest oroliga regionerna i Afrika, har fördubblats i antal under de senaste 30 åren. Övervakning genom ekoturism och en kraftfull monetär intäkt för varje besökare innebär, att gorillorna i praktiken tjänar in till sin egen säkerhetsorganisation. Den omgivande lokalbefolkningen får tydliga incitament att bevara gorillorna och deras habitat. Utan den internationella turismen vore detta ett omöjligt projekt.

---

13. Robbins, Gray, Kagoda & Robbins 2009, s 2893

Att göra skillnad

Vi har här sett att turismen är en underskattad men mycket betydelsefull näring internationellt. Det gäller inte minst i Afrika söder om Sahara, där turismen bidrar med mer än 10 procent av BNP i 14 länder. Denna sektor står sig väl i jämförelse med näringar som jordbruk och tillverkning.

Vi har sett tre exempel där ekoturismen kan betyda enormt mycket. I det bäst skötta området med ett program för lokalt baserad ekoturism i Zambia, ökade levnadsnivån 46 procent jämfört med kontrollgruppen. I sämre skötta områden fanns inte denna skillnad. I Kenya har 26 procent av det vidare ekosystemet i Masai Mara och 33 procent vid Amboseli tillförts naturvården genom privata reservat. Markägarna – hundratals lokala massajfamiljer – är aktiva partners och även i stor utsträckning anställda inom turismen.

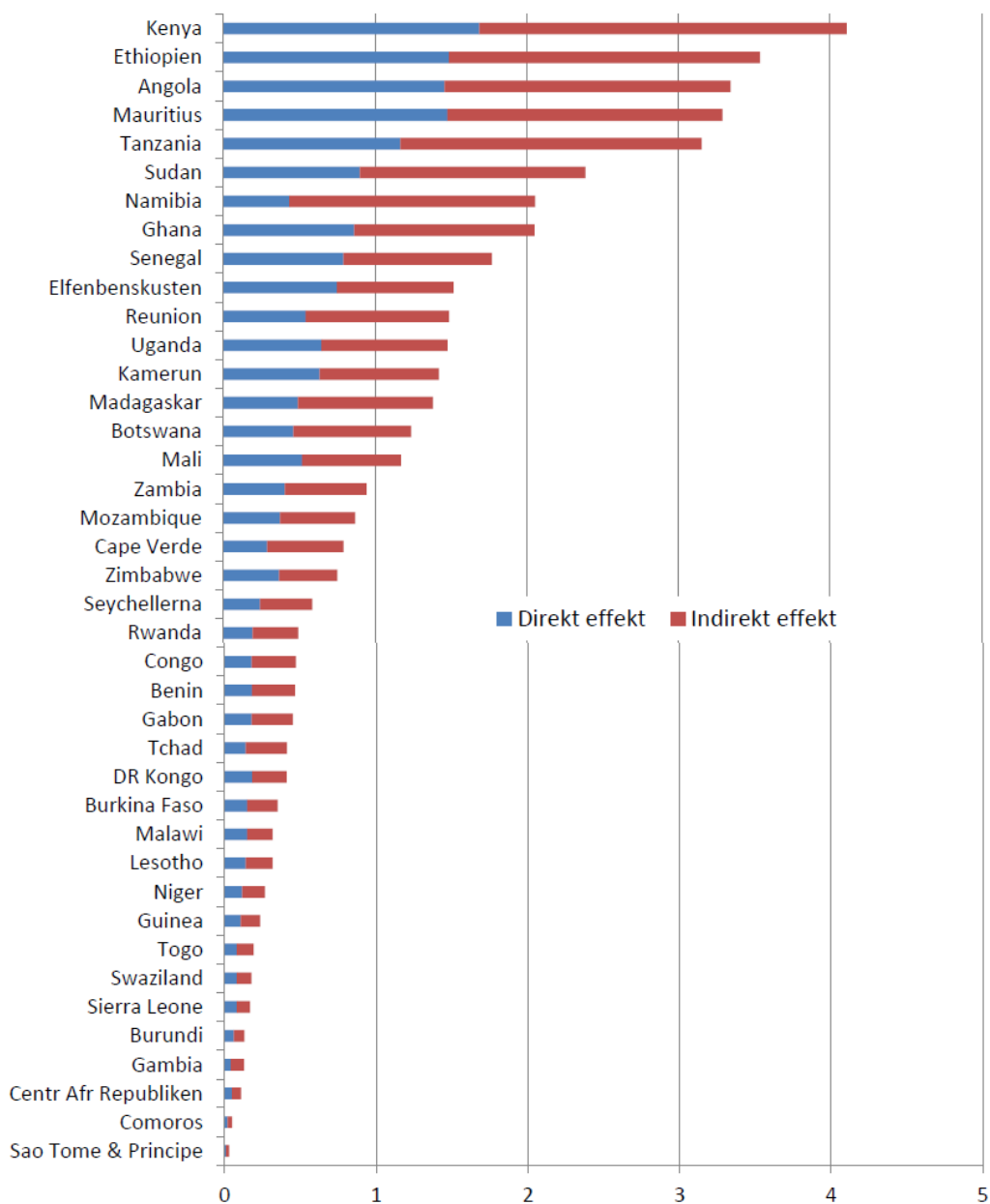
I Uganda och Rwanda har gorillaturismen enligt samstämmiga källor varit avgörande för återväxten av den synnerligen hotade populationen av bergsgorillor. Det har skett dels genom den intensiv bevakning som uppstår genom turistvandringarna, dels genom det höga ekonomiska värdet som bergsgorillorna representerar genom licensavgifterna – mellan 70 och 90 miljoner kronor per år.

Genom väl avpassade offentliga och privata institutioner kan turismen ha en fortsatt mycket stor betydelse för såväl utveckling som naturvård i Afrika söder om Sahara.

Appendix

A1. Värdet av turism i samtliga länder söder om Sahara

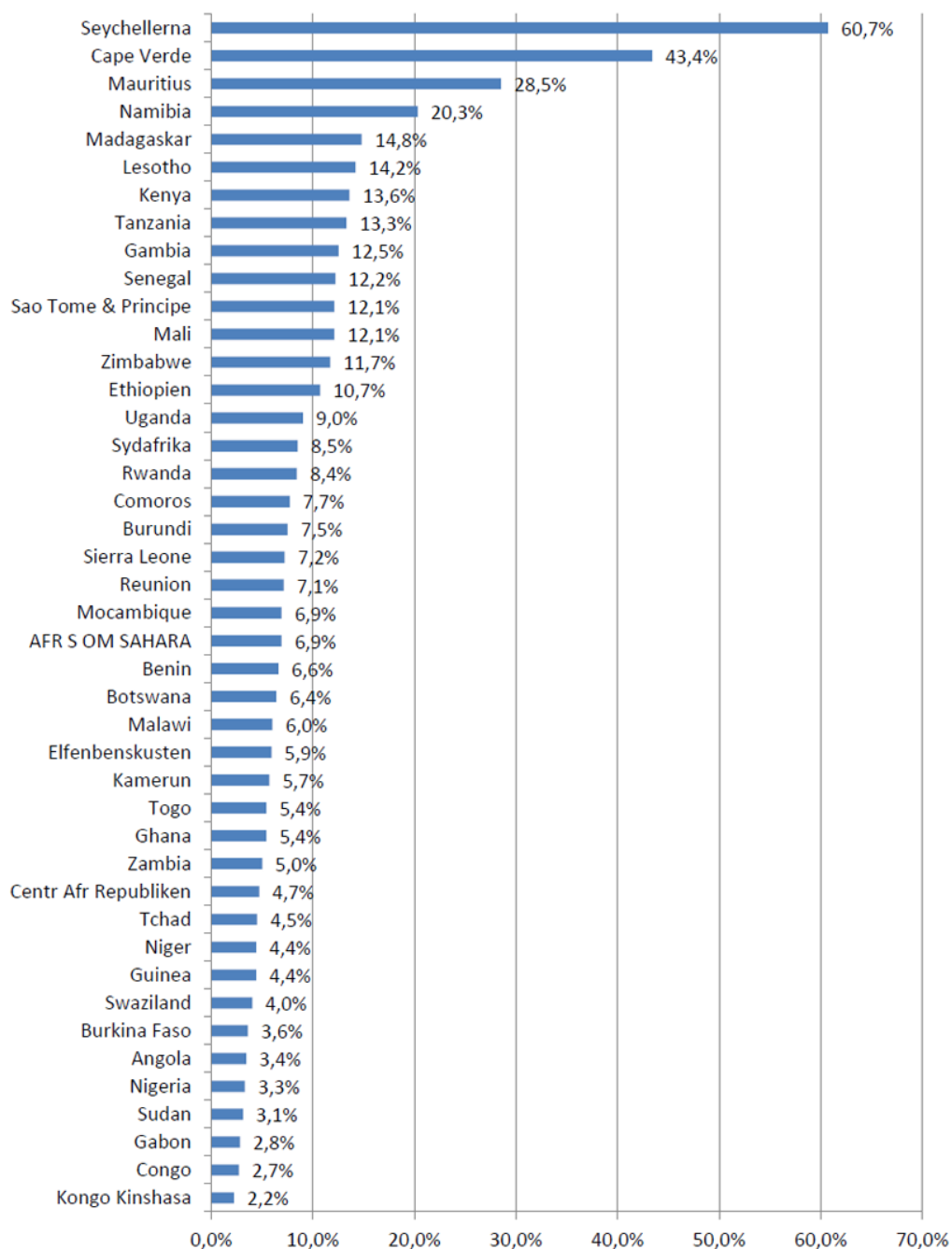
Värdet av turism i samtliga länder söder om Sahara. Direkta och indirekta effekter. Miljarder USD 2010*

*) Exkl Sydafrika 11,2 + 24,4 mdr USD = 35,6 mdr USD, samt Nigeria 3,6 + 3,8 = 7,5 mdr USD
Källa: WTTC

A2. Den relativa betydelsen av turism i Afrika söder om Sahara 2011

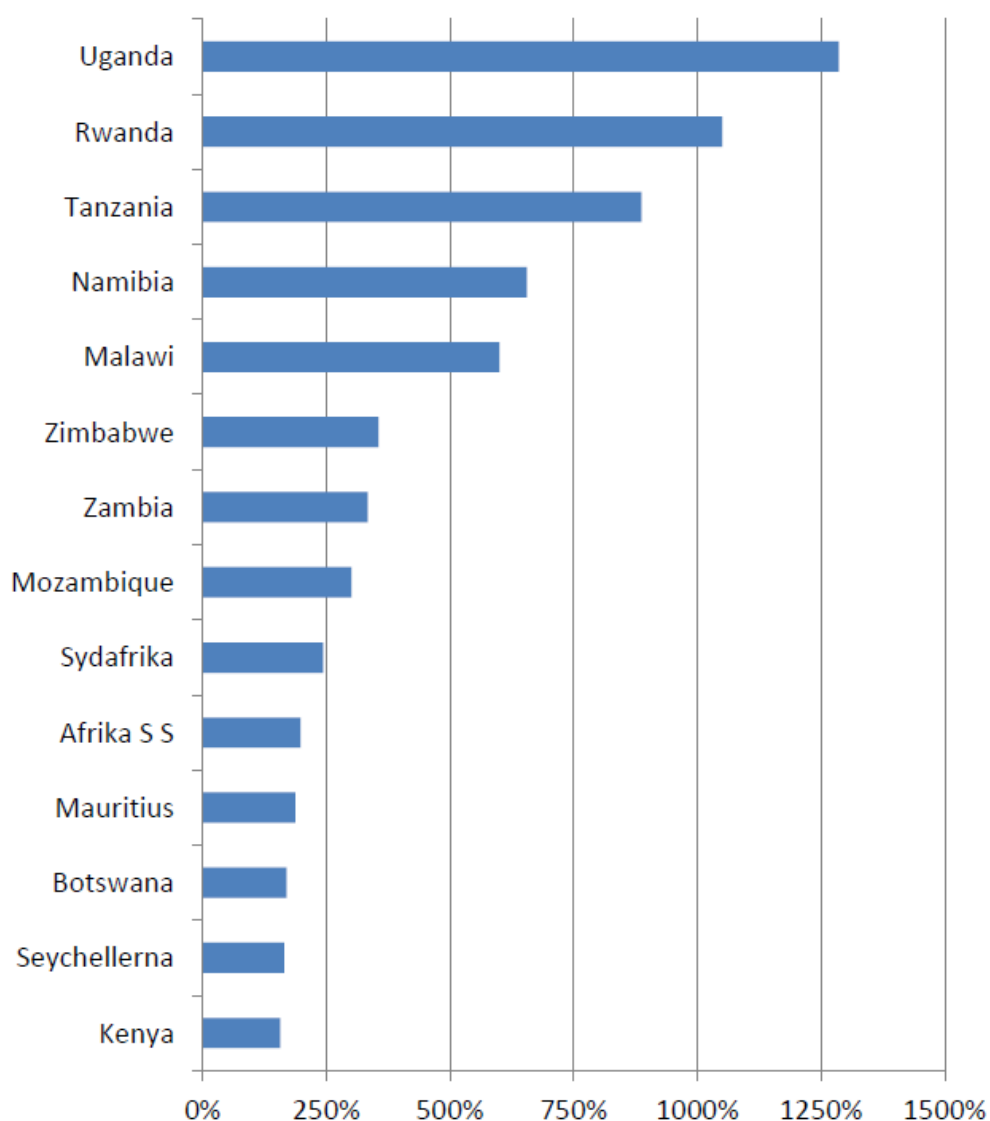
Den relativa betydelsen av turism i Afrika söder om Sahara 2011.
Andel av BNP.

Källa: WTTC

A3. Förändring i procent av turismens betydelse för respektive lands BNP 1988-2011

Förändring i procent av turismens betydelse för respektive lands/regions BNP 1988-2011

Källa: WTTC

A4. Analys av turistekonomins betydelse för utveckling respektive politiska rättigheter

Här finns inte utrymme att göra en utförlig analys av vad som påverkar utveckling respektive politiska rättigheter i Afrika. Vi skall endast göra en översiktlig och preliminär analys, med användande av faktorer som vanligen används i forskningen för att förklara dessa fenomen: inkomst, utbildning, urbaniseringsgrad, korruption, språklig splittring militärutgifternas storlek i förhållande till BNP samt graden av konflikt i landet.¹⁴

Nollhypotesen är, att turismens totala värde som andel av respektive lands BNP inte är signifikant som faktor bakom vare sig utveckling eller politiska rättigheter i Afrika söder om Sahara. Det är alltså den hypotes vi skall pröva.

Här följer tabell A 4.1. där vi ser vad dessa faktorer spelar för roll var och en för sig, för att förklara utveckling respektive politiska rättigheter. Utveckling mäts med ett index, Human Development Index (HDI), vilket utvecklats bl a av nobelpristagaren Amartya Sen, och som består av inkomst per capita, utbildningsnivå och hälsotal. Politiska rättigheter mäts med Freedom House index som går från 1 (fullständiga politiska rättigheter) till 7 (inga politiska rättigheter).

Tabell A 4.1. Faktorer som enskilt påverkar politiska rättigheter (Freedom House) respektive utveckling (HDI). Bivariat korrelationer (Pearsons r).

	Human development index (HDI)		Politiska rättigheter	
	(1)	(2)	(3)	(4)
	Samtliga länder	Afrika söder om Sahara	Samtliga länder	Afrika söder om Sahara
Inkomst (del av HDI) 2010	-	-	-0,481**	-0,334*
Utbildning (del av HDI) 2010	-	-	-0,497**	-0,329*
Urbaniseringsgrad	0,699**	0,486**	-0,314**	-0,230
Språklig splittring	-0,586**	-0,421**	0,244*	0,099
Korruption (0 korrupt – 10 "ren")	0,676**	0,543**	-0,529**	-0,631**
Militärutgifter andel av BNP	-0,076	-0,136	0,326**	0,268
Konfliktgrad i landet (0-3)	-0,223**	-0,171	0,204**	0,509**
Turismens andel av BNP 2010	0,157*	0,678**	-0,168*	-0,487**
Antal länder	169-190	41-48	169-190	41-48

***) signifikant på 99%-nivån **) signifikant på 95%-nivån

Källor: Quality of Government, Göteborgs universitet. WTTCC, Världsbanken, Transparency International, Alesina Index.

I kolumn ett med totalurval av länder ser vi att samtliga faktorer utom militärutgifter korrelerar signifikant med utveckling (HDI). Språklig splittring och konflikt är negativt korrelerade med HDI. I kolumn två – enbart mätt med länder i Afrika söder om Sahara – är korrelationen mellan konflikt och HDI inte längre signifikant, men turismens andel av BNP korrelerar tydligare och mer signifikant med utveckling.

Korrelationen med politiska rättigheter i totalurvalet av länder i kolumn tre, visar att samtliga variabler är signifikanta. Som förväntat är det negativa samband för språklig splittring, militärutgifter och konflikt. Läger vi istället fokus på länderna i Afrika söder om Sahara (kolumn fyra) framgår att korruption och konfliktgrad är negativt korrelerade med politiska rättigheter, medan turism är tydligt positivt korrelerad, mer signifikant och tydligare än vid totalurvalet av länder. Inkomst och utbildning korrelerar också positivt med politiska rättigheter.

14. Easterly & Levine 1997, Alesina et al 1999, Collier 2007

Därmed kan vi övergå till att undersöka, om var och en av dessa påverkansfaktorer behåller sin styrka visavi utveckling respektive politiska rättigheter, om inflytandet från de övriga vägs in i bilden. I detta syfte gjordes multivariata regressionsanalyser.

En analys av hur dessa faktorer samverkar för att förklara politiska rättigheter kan göras så att vi först (modell 1 i tabell A 4.2. nedan) prövar styrkan hos den variabel vi är särskilt intresserad av – Turism som andel av BNP – tillsammans med sociala och ekonomiska utvecklingsvariabler som utbildning, inkomst, urbanisering och språklig splittring. Därefter (modell 2) prövas turism tillsammans med ”konfliktvariablerna” korruption, graden av konflikt samt militärutgifternas andel av BNP. I modell tre ser vi hur samtliga påverkansvariabler samverkar eller tar ut varandra.

En analys av hur dessa faktorer samverkar för att förklara politiska rättigheter kan göras så att vi först (modell 1 i tabell A 4.2. nedan) prövar styrkan hos den variabel vi är särskilt intresserad av – Turism som andel av BNP – tillsammans med sociala och ekonomiska utvecklingsvariabler som utbildning, inkomst, urbanisering och språklig splittring. Därefter (modell 2) prövas turism tillsammans med ”konfliktvariablerna” korruption, graden av konflikt samt militärutgifternas andel av BNP. I modell tre ser vi hur samtliga påverkansvariabler samverkar eller tar ut varandra.

Tabell A 4.2. Faktorer som påverkar politiska rättigheter i Afrika söder om Sahara. Beroende variabel: Politiska rättigheter, Freedom House. 1= fullständiga rättigheter, 7=inga rättigheter.

	MODELL 1		MODELL 2		MODELL 3	
	B	β	B	B	B	β
Konstant	5,672		4,865		5,845	
Utbildning (del av HDI)	-0,381	-0,036			2,202	0,196
Inkomst (del av HDI)	-2,797	-0,233			-1,424	-0,116
Språklig splittring	0,381	0,058			0,533	0,070
Urbanisering	0,001	0,005			-0,001	-0,006
Korruption			-0,674***	-0,413	-0,683**	-0,432
Grad av konflikt			0,666**	0,329	-0,161	-0,060
Militära utgifter som andel av BNP			0,153	0,116	0,183	0,146
Turism som andel av BNP	-0,050	-0,291	-0,071**	-0,307	-0,116**	-0,378
R2 justerad	0,125		0,656		0,630	
F	2,082		18,623		8,473	
Antal länder	38		37		35	

*= signifikant vid 95%, ** signifikant vid 99%, *** signifikant vid 99,9%

Källor: Quality of Government, Göteborgs universitet. WTTC. World Bank, Transparency International, Alesina Index.

I den första modellen blir inte någon variabel signifikant. I den andra modellen, som förklarar hela 65,6 procent av variationen i politiska rättigheter, är korruption, grad av konflikt och turism som andel av BNP signifikanta. Den tredje modellen, där vi kontrollerar för samtliga variabler, förklarar något mindre, 63 procent. Där är endast korruption som hindrande faktor och turism som främjande faktor signifikanta. I såväl modell två som tre framgår att turismen är en betydande positiv faktor bakom politiska rättigheter. Nollhypotesen, att turism inte spelar någon roll, får alltså inte stöd här.

I modell tre i tabellen ovan – där vi kontrollerar för samtliga faktorer – kan vi utläsa, att för varje procentenhet det samlade värdet av turism som andel av BNP ökar i Afrika söder om Sahara, ökar de politiska rättigheterna med 0,116 skalsteg (mellan 1 och 7), givet att övriga faktorer är konstanta. På samma sätt kan vi se att för ett steg (av tio) på skalan mot mer korruption, minskar de politiska rättigheterna med 0,683 skalsteg (mellan 1 och 7). Dock förutsätter detta egentligen att vi känner till

de verkliga kausala sammanhangen mellan de oberoende variablerna, vilket vi inte gör, och därför måste resultaten tolkas med viss försiktighet.

När vi övergår till att se vilka faktorer som enligt dessa modeller påverkar utveckling (HDI) med kontroll för övriga i tabell A 4.3., ser vi i modell 1 att urbanisering och turism positivt och signifikant påverkar utveckling, medan språklig splittring är en hindrande faktor. Denna modell är också mest robust av de tre. Korruption spelar viss roll i modell två, liksom turism, men modellen förklarar mindre och är inte lika robust. Modell tre är något mer robust, och där framträder, vid kontroll för samtliga variabler, urbanisering och turism som de mest signifikanta faktorerna bakom utveckling. Därefter kommer politiska rättigheter som positiv faktor, och korruption som hindrande faktor. I modell ett och tre, de mest robusta, framträder turism som andel av respektive lands BNP som en tydlig och signifikant faktor bakom utveckling (HDI). Nollhypotesen kan därför också här avvisas.

Turism spelar en signifikant och positiv roll – direkt eller indirekt – för såväl utveckling som politiska rättigheter i Afrika söder om Sahara.

Tabell A 4.4. Faktorer som påverkar utveckling i Afrika söder om Sahara. Beroende variabel: Human Development Index. 0= ingen utveckling, 1=fullständig utveckling.

Beroende variabel: Human Development Index	MODELL 1		MODELL 2		MODELL 3	
	B	β	B	B	B	β
Konstant	0,341		0,289		0,077	
Politiska rättigheter	-0,002	-0,034			0,028**	0,427
Urbanisering (%)	0,004***	0,504			0,004***	0,503
Språklig splittring	-0,111*	-0,228			-0,098	-0,197
Korruption			0,054**	0,507	0,050**	0,484
Grad av konflikt			0,025	0,191	0,015	0,114
Militära utgifter som andel av BNP			-0,021	-0,247	-0,022	-0,270
Turism som andel av BNP	0,006***	0,486	0,005*	0,317	0,011***	0,540
R2 justerad	0,650		0,443		0,640	
F	18,628		8,356		9,880	
Antal länder	38		37		35	

*= signifikant vid 95%, ** signifikant vid 99%, *** signifikant vid 99,9%

Källor: Quality of Government, Göteborgs universitet. WTTC, Transparency International, Alesina Index.

Referenser

Alesina, A, Baqir, R, Easterly, W, 1999, "Public goods and ethnic divisions". *The quarterly journal of economics*, vol 114, no 4, 1243-1284

Collier, P, 2007, *The bottom billion. Why the poorest countries are failing and what can be done about it*. Oxford: Oxford University Press.

Easterly, W och Levine, R, 1997 "Africa's growth tragedy. Policies and ethnic divisions". *The quarterly journal of economics*, vol 112, no 4, sid 1203-1250.

Gray M, Kalpers J, 2005, "Ranger-based monitoring in the Virunga-Bwindi region of East-Central Africa". *Biodiversity and Conservation*, 14, sid 2723-2741.

"Mountain gorilla numbers increase". BBC news website, 2010-12-07
(http://news.bbc.co.uk/earth/hi/earth_news/newsid_9265000/9265917.stm)

Oxford Economics. 2011, "Economic benefits from air transportat transport in Kenya"

Oxford Economics. 2011, "Economic benefits from air transport in South Africa"

Robbins M M, Gray M, Kagoda E & Robbins A M, 2009, "Population dynamics of the Bwindi Mountain Gorillas". *Biological Conservation*, vol 142, sid 2886-2895.

Statistics South Africa. "Tourism 2010". Report no. 03-51-02 (2010).

Uddhammar, E, 2006, "Development, conservation and tourism: conflict or symbiosis?" i *Review of International Political Economy*, vol 13, no 4, sid 656-678.

Uddhammar, E och Ghosh, N, 2009, "Tourism and conservation in three protected areas in East Africa and India". *Decision*, vol 36, no 3, sid 63-81

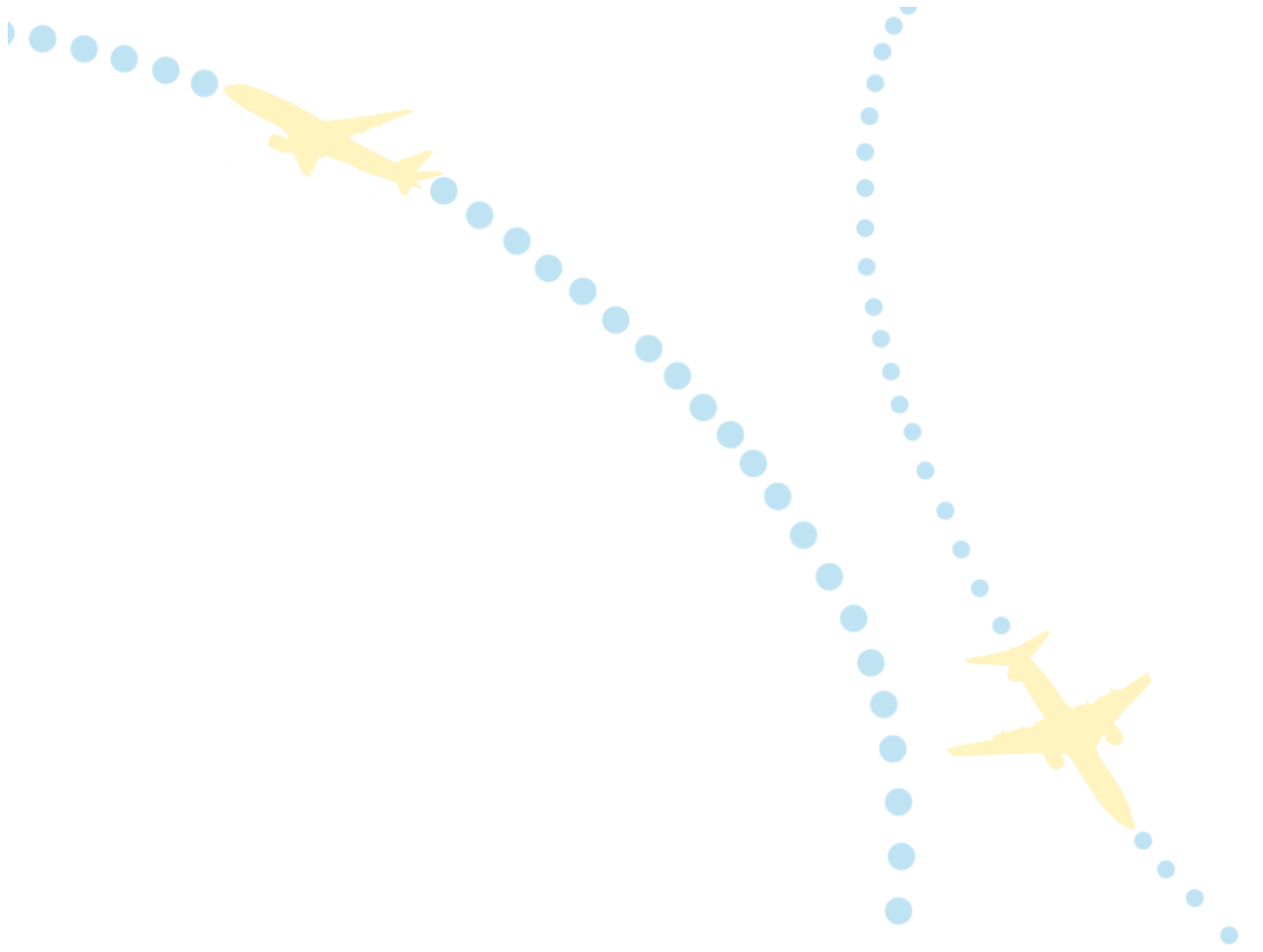
"World Development Indicators", 2011, tab 3.12. *World Bank*

"World Tourism Barometer" *United Nations World Tourism Organization*, No 3, 2012, s 3

World Tourism Organisation, Sustainable Development of Ecotourism, International Year of Ecotourism 2002 organized by UNEP and WToO, 1-26 April 2002. "Final report", 2003-06-26

WTTC (*World Travel and Tourism Council*) "Benchmarking Travel & Tourism"
(<http://www.wttc.org/research/benchmarking-travel-tourism/>) hämtad 2012-05-05

"Zambia. Economic and Poverty impact of nature based tourism." *World Bank*. December 2007. Report no 43373-ZM

Flyget är ett kollektivt transportmedel i luften, ett fantastiskt sätt att skapa broar mellan människor, kulturer, forskning och utveckling. Sverige är världsledande inom hållbart flyg och våra ansträngningar sprider sig till andra länder, gränslös kunskap som kommer hela världens flygnäring till godo, även den går på export. Sverige behöver låta flygnäringen växa för att kunna satsa på att minska utsläppen. Sverige bör stödja vår ambition att utveckla luftens vägar, det är där i luften vi gör bäst nytta, inte nere på marken.